

ՀՏԴ- 809.198 .1

Հայոց լեզու

ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԻՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՐՅԱԽԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Ռենա ՄՈՎՍԵՍՅԱՆ

Բանալի բառեր. լեզվամտածողություն, բարբառային մտածողություն, բառաձև, ձևույթ, քերականական իրողություն, հոգնակերտություն, հոլովակազմություն, հոդառություն, բայի եղանակաժամանակային ձևեր, Ղարաբաղի բարբառ, բարբառայնություն, բարբառակիր:

Key words: linguistic thinking, dialectal thinking, word form, morpheme, grammatical reality, formation of plural forms, cases, the use of article, mood and tenses of verb, Karabakh dialect, dialectism, dialect carrier.

Ключевые слова: языковое мышление, диалектное мышление, словоформа, морфема, грамматические реалии, образование множественности, падежей, употребление артикля, наклонение и временные формы глагола, карабахский диалект, диалектизм, носитель диалекта

R.Movsesyan

**DIALECTAL GRAMMATICAL REALITIES
IN ARTSAKH WRITERS' WORKS**

Linguistic thinking and linguistic feeling of the writer are directly manifested by his choice of word forms and grammatical forms. The presence of deviation in the language of fiction may be the result of the writer's dialectal thinking impact.

Applying dialectal grammatical realities the writer creates an appropriate linguistic space introducing through them people thinking into literature.

In the article we have tried to examine the most common non-literary grammatical realities, connected with the formation of plural forms, cases, the use of articles with nouns and the formation of mood and tenses of verbs.

Р. Мовсесян

Диалектные грамматические реалии в произведениях арцахских писателей

Языковое мышление и языковое чутье писателя непосредственно проявляются выбором словоформ и грамматических форм. Наличие того или иного отклонения в языке художественной литературы может быть результатом воздействия диалектного мышления писателя.

Применяя диалектные грамматические реалии писатель создает соответствующее языковое пространство, через них вводя в литературу народное мышление.

В статье мы пытались исследовать самые распространенные нелитературные грамматические реалии, связанные с образованием множественности, падежей, употреблением артикля с существительными и формированием наклонения и временных форм глаголов.

Գրողի լեզվամտածողությունը և լեզվագզացողությունը անմիջականորեն դրսևորվում են նրա կողմից բառաձևերի ու քերականական ձևերի ընտրությամբ: Գեղարվեստական գրականության լեզվի մեջ առկա քերականական այս կամ այն շեղումը գրական լեզվից կարող է լինել գրողի բարբառային մտածողության ազդեցության արդյունք:

Բարբառային քերականական իրողությունների գործածումով գրողը ստեղծում է լեզվական համապատասխան տարածք՝ դրանց միջոցով գրականություն բերելով ժողովրդական մտածողություն:

Նոդվածում փորձել ենք քննության առնել ոչ գրական քերականական ամենատարածված իրողությունները՝ կապված գոյականների հոգնակերտության, հոլովակազմության, հոդառության և բայի եղանակաժամանակային ձևերի կազմության հետ:

Գրողի լեզվամտածողությունը և լեզվագզացողությունը անմիջականորեն դրսևորվում են նրա կողմից բառաձևերի ու քերականական ձևերի ընտրությամբ: Գեղարվեստական գրականության լեզվի մեջ առկա քերականական այս կամ այն շեղումը գրական լեզվից կարող է լինել գրողի բարբառային մտածողության ազդեցության արդյունք: Նման շեղումները կարող են պատճառաբանված լինել տարբեր հանգամանքներով. «Լեզվի քերականական օրենքներին հարազատ մնալն ամենակին էլ չի նշանակում, թե գրողն ընդհանրապես իրավունք չունի ընդունված ձևերից ու կանոններից որևէ շեղում կատարելու»: [10-127]

Գրողի ազատությունը, ըստ Ա. Պապոյանի, պայմանավորում է լեզվի զարգացումը: Ընդ որում, եթե անհատը, գրողը դառնա լեզվական օրենքների «գերին»՝ բոլորովին զուրկ ազատությունից, ապա լեզուն կդադարի զարգանալուց և կդատապարտվի ճահճացման ու ոչնչացման: [12- 85]

Ստեղծագործողի լեզվամտածողությունն անպարագիծ է, և քերականական իրողություններն էլ միջոց են այն արտահայտելու համար: Այդ միջոցների ընտրության ազատությունը ստեղծագործողի մենաշնորհն է: Վ. Առաքելյանը ընդգծում է. «Գրողին չպետք է վախեցնել քերականական կանոնների փշալարերով. գեղարվեստական խոսքի մշակման մեջ ազատությունը միշտ էլ կարոյունավորվի, եթե այդ ազատությունը վայելողը չի չարաշահում այն»:[3- 155]

Բարբառային քերականական իրողությունների գործածումով գրողը ստեղծում է լեզվական համապատասխան տարածք՝ դրանց միջոցով գրականություն բերելով ժողովրդական մտածողություն:

Հոդվածում փորձել ենք քննության առնել ոչ գրական քերականական ամենատարածված իրողությունները՝ կապված գոյականների հոգնակերտության, հոլովակազմության, հոդառության և բայի եղանակաժամանակային ձևերի կազմության հետ:

Հայտնի է, որ ժամանակակից գրական հայերենում հոգնակի թիվը կազմվում է **-եր, -ներ, -իկ, -այք** վերջավորություններով: Հայերենի մի շարք բարբառներում, այդ թվում Ղարաբաղի բարբառում, զգալի տարածում ունի նաև գրաբարյան **ք-ն**, որը թեև գրական հայերենին չի անցել, բայց հաճախակի է գործածվում ժողովրդախոսակցական լեզվում:

Ըստ այդմ՝ անվանական համակարգի բարբառային-քերականական ամենատարածված իրողություններից է **-ք-ով** և դրանով բաղադրված **-եք, -երք, -անք, -ենք** ձևայիններով հոգնակերտությունը:

Անդրադառնալով նշված մասնիկների արժեքին՝ Մ. Ասատրյանը նշում է, որ **ի-ով** վերջավորվող բառերից **-ք** մասնիկով հոգնակի կազմությունը ունի գրաբարյան կամ բարբառային երանգ, մինչդեռ «Լրիվ բարբառային ու մերժելի են ք-ով կազմված հոգնակիները **ա-ով** վերջավորվող բառերից, օրինակ՝ *ճամփա-ճամփեք, փեսա-փեսեք* և այլն: Ժողովրդական-բարբառային երանգ ունեն *տղերք, աղջկերք* ձևերը, որտեղ հանդես է գալիս **-երք** հոգնակերտը»: [4- 61]

Հոգնակերտության այս միջոցը գործածվել է մեր կողմից ուսումնասիրության նյութ դարձած գրեթե բոլոր գրողների ստեղծագործություններում: օրինակ՝ *Ղու քորպիեքիդ համար մտածիր, իմոնք արդեն տեղ հասած են*: [8-184], *Հազարապետը մենակ մի խոսք ասաց՝ Տիրան, խոխեքս քեզ ամանաթ*: [14- 190], *Շատ էլ թաղի տղերքը ինչքան ժամանակ է արդեն ինձ են սպասում*: [9-66], *Գնացեք իմ ու Շալիկոյի ձիանքը թամբեցեք, գնալու ենք Կաչաղակաբերդ*: [7-378], *Հասակը՝ բարձր, մեջքը՝ լայն, գեղեցիկ տղամարդ էր՝ կնանիք ձեռից գնում էին նրա համար*: [7-294]

Այսպիսով՝ գրողները, հերոսների խոսքում տեղ տալով այս հոգնակերտներին, պահում են կենդանի խոսքի երանգը:

Բարբառային հոլովական ձևերի գործածությունները նույնպես հաճախադեպ են: Արցախի բարբառակիր հեղինակները չեն խուսափել նաև բարբառային հոլովական ձևերի գործածությունից:

Ղարաբաղի բարբառը գրական հայերենի համեմատ հոլովման համակարգում երևան է հանում զգալի տարբերություններ: Բարբառն ունի ուղղական-հայցական, սեռական-տրական, բացառական, գործիական հոլովները: Որոշ դեպքերում գործածական են ներգոյականի հատուկ ձևեր: Ուղղական-հայցական հոլովը զուրկ է հոլովակերտներից և մյուս հոլովներին հակադրվում է զրո վերջավորությամբ: Տրականը բնութագրվում է հոլովանիչ թեքայինների բազմազանությամբ, որոնք արտահայտվում են *էն/ին, ու(ն), ու(ն),վա/վա, ա(ն)/ա(ն)* վերջավորություններով և *ք/ց, ա/օ, է/օ, է/ու, ի/ու, օ/ա, ու/ըվօ* հերթազայություններով:

Ղարաբաղի բարբառին հատուկ հոլովանիչ թեքայիններով ձևավորված բազմաթիվ բառաձևեր կարելի է գտնել Արցախի գրողների ստեղծագործություններում: Այսպես՝ *ալ թեքայթը Ղարաբաղի բարբառում կենսունակ հոլովանիչ ձևայիններից մեկն է*: Այդ թեքայթով կազմված բարբառային բառաձևեր են խնդրո առարկա ստեղծագործություններից քաղված հետևյալ ընդգծված բառաձևերը. *ինչպես՝ Տանձուն աղբյուրի դիքը քարես-չքարես, մեկ է, անձրև եկավ՝ նույն ցեխն է*: [7- 352] *Արի դու գնա, համ Ղարաբաղը կտեսնես, համ երեխուն վերցրու բեր*: [9- 73] *Թաքվու հոգին լույս է դառել, ողորմի նրան*: [6- 153]

Կնեց (կին) հիմքը Ղարաբաղի բարբառում թեքվում է **ա(ն)/ա(ն)** հոլովանիչ թեքույթներով: Արցախի գրողների ստեղծագործություններում մի քանի անգամ հանդիպել ենք նշված բառի **կնկա** սեռական-տրական հոլովածին և այդ հիմքից կազմած բառածների, ինչպես՝ *Արտուշ բալա, կնկա փափուկն է լավ...: [7-177], Հասկանալի չէ, կնկանդ մասին ես խոսում: [1- 282], Երբ տղամարդը պատերազմ չի ապրում, նմանվում է ծնունդ չունեցող կնկա: [6- 555], Տես ինչ է ասում, է՛, կնկա լեզվի ճար կլինի՞: [7- 232], Խեղճ, տղամարդը կնկանից ջուր է ուզում, խնդրելո՞վ: [7- 210]*

Ղարաբաղի բարբառի ամենակենսունակ թեքույթներից մեկով՝ **էն/ին** հոլովակերտով, թեքվում են նաև **ա** վերջավորություն ունեցող ազգակցություն արտահայտող որոշ բառեր: **Երեխա, տղա** բառերի **երեխի/երեխին, տղի/տղին** ոչ գրական բառածներ օգտագործվել են Արցախի գրողների կողմից, ինչպես՝ *Ու՞մ աչքը կարոտ երեխին չի մեկնել ջերը պահած հացի պատարը: [8-109], Ասում եմ՝ աղջի, երեխին մեկ-մեկ բեր մեր տուն, որ մեր կոճերն էլ երեխի ձեն լսեն: [7- 118], Բաղը մերը չի, Եսայու տղինն է, Սանթուրինը: [8-59], Սողոմոն, երեխիս ի՞նչ օր եք գցել: [14- 7]*

Բարբառին հատուկ **է>օ (ե>ո)** հերթագայությամբ ձևավորված **ապոր** (ապեր), **աքոր** (աքեր) բառածները գործածել են Վ. Հակոբյանը (*Եկել եմ Արսեն ապոր, մերոնց շիրիմներին այցելության: [6-368]*), Ս. Աբրահամյանը (*Նախշուն աքոր տունն անտղամարդ տուն է: [1- 226]*), Մ. Հովհաննիսյանը (*Երեկոյան Կուրբան ապորը լուր տվին, թե նախագահը վազա կանչում է: [7- 118]*), Ա. Ղահրիյանը (*Անուշ աքոր վրա ծանր հոգնածություն-ձանձրույթ կար իջած: [8-221]*) և այլք:

Բարբառում **ու/օ** հերթագայությամբ է թեքվում **քուր** (քույր) հիմքը (քրվօր): Էդ. Աղայանը հնագույն բարբառային տարբերակ է համարում **քրվոր, քվեր** ձևերը. «Գրաբարյան քեր և բարբառային **քուր, քուեր** ձևերը զուգահեռ ձևեր են, որոնք բոլորն էլ հնդեվրոպական swesor բառի սեռականից են ծագում՝ ձայնդարձի տարբեր աստիճաններով և ներկայացնում են հին հայերենի բարբառային տարբեր ձևերի շարունակությունը»: [2- 74]

Այս բառածը մի քանի անգամ գործածել է Մ. Հովհաննիսյանը. *Ինքը գնացել էր Երևան՝ քվոր աղջիկը պիտի մարդու տային: [7- 317] Ոչինչ էլ չի պատահելու, դու մեր քվոր հետ գրուցիր, ես մտնեմ մոտը: [7- 276] Ամառը Հեղուշի քվոր հետ քվոր մարդուն բերին թողին մեր տանը: [7- 328]*

Բարբառում գործիական հոլովն ունի **-ավ** վերջավորությունը, որով կազմված բառածներ ևս առկա են. *Եղիշն անցավ կայավը /Կարմրին տվավ հալավը: [14- 76]*

Գրական լեզվի ազդեցությամբ տեղի է ունենում բառածների մասնակի գրականացում: Ուսումնասիրության առարկա գեղարվեստական գրականության մեջ հաճախակի ենք հանդիպել **բարբառային հիմք + գրական քերականական վերջավորություն** կաղապարով բառածների, այսինքն՝ բարբառային բառերը թեքվել են գրական հայերենի օրինաչափությամբ:

Այսպես՝ բարբառային հիմքին գրական հոգնակերտների հավելմամբ է ձևավորվել ընդգծված բառածը. *Ինչ անեմ... ասի՝ եթեմներս իրենց թայերի մեջ աչքները կարոտ, լեզուները կարճ չմնան: [8-14]*

Կամ բարբառային –ին/էն վերջավորությունների փոխարեն գրական հայերենի սեռականի –ի վերջավորություն ստացել են ընդգծված բարբառային հիմքերը. Արխի գետաջրով լվացած վարդունգ ուզեց սիրտը, թե՞ ինքը իրավունք չունի մտնել: [8-24], Նուբարիկին ինքը չի ծնել, Նուբարիկին քուի տակ է գտել: [7- 322], Ուշքդ ու միտքդ երևի ջրերը տարել են, մաշինի ձայնը չլսեցիր: [1- 71], Ուտես ու փեջի կողքին պարկես, մտածես երանությամբ: [7- 16]

Ղարաբաղի բարբառում բացառական հոլովը ձևավորվում է **-ան** վերջավորությամբ, **-անա, -նրստա/նր՛ստեա/նիստա** բառ-մասնիկներով: Դրանց փոխարեն բարբառային մի շարք հիմքեր ստացել են **–ից** գրական վերջավորությունը:

Ինչպես՝ *Սար ու քուից շալվարդ ծակ եկար քաղաք, գլուխդ պահելով կրթություն, շնորհք առար...: [8-107] ,Տալից մինչև երկինք շնորհակալ եմ կոլխոզի բերքը փրկելու համար: [1- 89], Լավ լսիր, իմ ախպերս, Թարխանը հազար թայակից պրծած մարդ է հա՛, լավ լսիր: [1- 433], Երկու հարյուրը (դրամ) նրանց համար, ոնց որ կռանաս տալից մի քար վերցնես: [7- 303], Ծանրը մենք կբերենք,-ասաց մյուսը և ընկերոջ հետ վերցրին պայուսակի կոթերից: [9- 61],*

Գալուստր ելավ, կաղնու ճյուղից կախ խուրջինից հանեց հացն ու մեծ թասը: [8-17], Տեղ հասար թե չէ, նոր քաշած արաղից մի պոչինկա ուղարկում են: [14- 201], Մինչև գերեզման սիրտս պիտի ցավի իմ ջանից պտկածի համար: [1- 570], Շկոյից ձեն են տվել, ուստա: Ինձ էնտեղից հանեցին: [1-346]

Ժողովրդական լեզվից գեղարվեստական գրականություն թափանցած քերականական բավականին տարածված իրողություններից է բացառական, գործիական, ներգոյական հոլովների հոդառությունը: Ժամանակակից գրական հայերենում ն/ը որոշիչ հոդը դրվում է միայն ուղղական և տրական հոլովների վրա: Այս երևույթը արևելահայ գրական լեզվի զարգացման վերջին շրջանի արդյունք է: «Բացառական, գործիական, ներգոյական հոլովների որոշիչ հոդ չընդունելու այդ ընթացքը 19-րդ դարի և 20-րդ դարի սկզբներին վերածվում է որոշակի օրինաչափության: Ժամանակակից գրական լեզվում նորման այն է, որ բացառական, գործիական և ներգոյական հոլովները գործածվում են առանց որոշիչ հոդի»: [4-100]

Հայտնի իրողություն է, որ մի շարք բարբառներում, այդ թվում Ղարաբաղի բարբառում, բոլոր հոլովները հոդառու են, և այդպիսի օրինակների արձանագրություններ առկայացել են նաև քննության առարկա ստեղծագործություններում: Բերենք օրինակներ, որոնցում ընդգծված բառերը բացառական, գործիական և ներգոյական հոլովների հոդով գործածության դեպքեր են. Գնացի լախիցը բռնեցի, որպեսզի կոխտզում սայլապան դառնա: [1-291], Այս խոսքերը մի կերպ թարգմանում են Ռիժիկին, և, ինչ եք կարծում, սա փորիցը բռնում է ու սկսում ծիծաղել: [7-125], Լավ է, որ Շուշանն էլ գնաց, բայց երեխիցը վատ խաբար ես լսել: [1-360], Պապս պատմում, ասում էր, թե դաչաղները Փռչնոտ չենիցը մի սիրուն հարս են փախցրել: [1-460], Տեսնես Բուդին խոտ չի՞ տա, իմը պրծնելու վրա է, -ասում է քո Մուրանը, -կուզի փողովը կտա, կուզի փոխովը: [7- 183], Մի վերստի վրա խնծորը կարող է կիսել, թեկուզ տար ֆելդշեր Այվազի կշեռքովը ստուգիր: [7-125], Եղիշն անցավ կայավը, / Կարմրին տվավ հալավը: [14- 70], Ղու մեր չենումը նոր մարդ ես, չես իմանա: [1- 89], Երկի ծեռքումը կա, է՛,-հիացավ Սեխակը: [1- 41]

Բարբառային քերականական իրողություն է նաև ստացական հոդի կիրառությունը համապատասխան անձնական դերանվան սեռական հոլովի հետ, ինչը գրական արևելահայերենում քերականական սխալ գործածություն է: Ինչպես՝ Բայց իմ լինել-չլինելս ինչի՞ս է պետք, երբ նա, նա՛ չդարձավ իր քորփաներին: [8- 3], Հա, ընկեր Արամյան, իմ անունս էլ Սաթի է, Ծուկանանաց Սաթի: [1- 17]

Գրական արևելահայերենում ցուցական հոդը բացառում է ցուցական վերադրի (որոշիչ) առկայությունը. դրանց միաժամանակյա կիրառությունը հատուկ է բարբառներին (ու արևմտահայերենին), հաճախ այս երևույթը բարբառներից մուտք է գործում գեղարվեստական գրականություն, օրինակ՝ Հիմա էս խոսքս գյուղի բերանն է ընկել, -ժպտալով ավելացրեց Կուրանը: [7- 119], Ասաց՝ էս մի սեզոնս՝ իմ ախպորը: [7-271]

Ղարաբաղի բարբառի որոշ խոսվածքների բնորոշ է հատուկ անունների առանց հոդի գործածությունը: Եվ հետաքրքրական է, որ խոսվածքային այս առանձնահատկությունները բնութագրող օրինակներ նույնպես դրսևորվել են: Օրինակ՝ Գավրուշ փոքր տղա էր, սիրուն, փամփիկ տղա երեխա էր: [7- 342]

Գեղարվեստական գրականության մեջ հաճախակի հանդիպող բարբառային բայական իրողություններից է ա օժանդակ և վերացական բայ-հանգույցի գործածությունը գրական է-ի փոխարեն: Ինչպես՝ Պինդ կացեք, խոխեք, լավ ա լինելու: [6- 38] Մի քիչ էլ որ կենանք, էս թուլան ասելու ա, թե պերանով են սիրում: [1- 521], Հա, ձեր պոեզը այ էն կողմից ա գնալու: [9-74], Ա ժողովուրդ, ով ուզում ա թող լսի, դասակարգային թշնամի ենք բռնել: [7- 145], Ոսկանանց ցեղը խյարի ցեղի նման ա՝ խակը հսածից լավ ա: [1- 521]

Բարբառային ա օժանդակ բայ-հանգույցի հաճախակի կիրառությունը գեղարվեստական լեզվում բացատրվում է նրանով, որ վերջին շրջանում բանավոր խոսքում դրա գործածությունը բավականին տարածում է գտել և հիմնականում կերպարների խոսքի միջոցով մուտք է գործել գեղարվեստական գրականություն:

Բարբառից գեղարվեստական գրականություն մուտք գործած քերականական ամենատարածված իրողություններից է անվանաբայական ստորոգյալի բայական բաղադրիչի բարբառային չի տարբերակի կիրառումը եմ բայի անկատար ներկայի ժխտական խոնարհման եզակի թվի երրորդ դեմքի չէ-ի փոխարեն: Սա բավականին տարածված իրողություն է ոչ միայն

բանավոր խոսքում, այլև հաճախակի է հանդիպում մեր ուսումնասիրած գրեթե բոլոր ստեղծագործություններում: Ինչպես՝ *Ասես՝ սկի ռուս Ալեքսանթուրի աղջիկ չի, մեր շենացի Ղրիբանց Ալեքսանթուրի աղջիկն է:* [1- 492], *Կամ հրաշք է, կամ բժշկությունը սուտ չի:* [7- 274], *Է՛հ, ջանդ սաղ, գործ եմ անում, հո փուչ բան չի արածս, կքշեմ է՝ վերևները:* [8- 20] *Ասել եմ, նորից եմ ասում՝ էդ բազազ Արտենը մարդ չի, գազան է, ավազակ է, խուլիզան է:* [14- 14], *Բա ո՛նց ստեմ, ամո՛թ չի... / Համ չի ների շնիկն ինձ, / Համ էլ վրաս կհաչի... [5- 77] ,Մենակ տխուր չի՞:* [9- 34]

Բարբառային մտածողության դրսևորում են նաև խնդրո առարկա ստեղծագործություններում գործածված հետևյալ դիմավոր ոչ գրական բայածևերը. *Հա, ցավդ տանիմ (տանեմ), գրի (գրիր), ասե (ասա),-թելադրել սկսեց Մանուշակը:* [1- 448], *Հալա, որ կանգնում ես, շալակինդ տափին դիր, հետո խոսե (խոսիր):* [1-520], *Ուրեմին, մենակ էդ անտեր արաբան ա, որ պրանվեց, այսինքն ինձ տակին թողից (թողեց):* [1- 328], *Մթերումը էս էրկու օրը պրծնել պիտենը (պիտի պրծնենք):* [7-317], *Թող ինչքան ուզում է հաչա (հաչի), նրա ասած՝ քանուն տարած:* [7- 358], *Պետրոս, այսինքնս որ դու օգիս (ուզես), մարդ էլ կպատրաստիս (կպատրաստես), մարդ:* [1- 347], *Ա, կարում չեմ, էլ ինչ անեմ, կարում չեմ, տարեք շարտեք:* [8- 218]

Քերականական բարբառայնությունների գործածությունը փաստում է նաև այն իրողությունը, որ գեղարվեստական ստեղծագործությունների լեզվական տարածքը «ցանկապատներ» չունի և բարբառային իրողությունների ներթափանցումը օրինաչափ երևույթ է ու ընդգրկում է լեզվական բոլոր մակարդակները:

Օգտագործված գրականություն

1. Արահամյան Ա., Սերունդների հետ, Երևան, «Ամարաս» հրատ., 2008, 595 էջ
2. Աղայան Է,Բարբառային հնագույն տարբերակները հայերենում, ՀՍՍՀ ԳԱ <<Տեղեկագիր>>, 1958, N 5
3. Առաքելյան Վ., Հայ գրական լեզվի ու բարբառների զարգացման հարցի շուրջ, էջ 155/ ՊԲՀ, հ.3, Երևան, 1964, էջ139-156
4. Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 1989, 428 էջ
5. Գաբրիելյան Գ., Ընտրանի, Ստեփանակերտ «Դիզակ պլուս» հրատ., 2007, 25 էջ
6. Հակոբյան Վ., Չատիկը ջրավազանի հատակին, «Դիզակ պլուս» հրատ., Ստեփանակերտ, 2010, 665 էջ
7. Հովհաննիսյան Մ, Երկեր, հ1, «Վաչագան Բարեպաշտ» հրատ., 468 էջ
8. Ղահրիյան Ա., Պատրանք, «Սովետական գրող» հրատ., Երևան,1983,248 էջ
9. Մարտիրոսյան Հ., Համազարկ հրաժեշտից առաջ, ՀԳՄ հրատ., Երևան, 2007,94 էջ
- 10.Մարության Ա.,Եղիշե Չարենցի չափածոյի լեզուն և ոճը, «Սովետական գրող» հրատ., Երևան, 1979, 197 էջ
- 11.Պապոյան Ա., Պարույր Սևակի չափածոյի բառապաշարը, Երևանի պետհամալսարանի հրատ., Երևան, 1970, 156 էջ
- 12.Պապոյան Ա., Պարույր Սևակի չափածոյի լեզվական արվեստը, «Լույս» հրատ., Երևան,1970, 320 էջ
- 13.Սարգսյան Ա. Յու., Ղարաբաղի բարբառի բառարան, «Էդիտ պրինտ» հրատ., Երևան, 2013, 84 էջ
- 14.Օվյան Վ, Կապույտ տարիներ, «Դիզակ պլուս» հրատ., Ստեփանակերտ, 2007, 527 էջ:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Ռենա Մովսեսյան, Ստեփանակերտի «Գրիգոր Նարեկացի» համալսարանի դասախոս
E-mail: rena-mov@mail.ru

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, Բ.Գ.թ., Հ.Ղազարյանը: